

УДК 930(1-21)(476)«10/12»

Ю.У. Врублеўскі,

аспірант кафедры славянскай гісторыі і метадалогіі гістарычнай навукі БДПУ

ПРАЦЫ САВЕЦКІХ І СУЧАСНЫХ ДАСЛЕДЧЫКАЎ ПА ГІСТАРЫЯГРАФІІ ПРАБЛЕМ ПАХОДЖАННЯ ГАРАДОЎ НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ ІХ–ХІІІ стст.

У выніку развіцця гістарычнага пазнання адкрываюцца новыя магчымасці ў тэарэтычнай і метадалагічнай інтэрпрэтацыі навуковых праблем. Адна з такіх – паходжанне гарадоў на тэрыторыі Беларусі. Ступень сістэматызацыі і абагульнення назапашаных ведаў была абумоўлена ўзроўнем тэарэтыка-метадалагічнай базы гістарычнай навукі на тым ці іншым яе этапе. Як правіла, падрыхтоўка гістарыяграфічных даследаванняў па гісторыі паходжання гарадоў абмяжоўвалася акрэсленнем атрыманых высноў без узвядзення іх у цэльную сістэму. Зыходзячы з актуальнасці тэмы, *мета артыкула* – ацэнка ступені навуковай распрацаванасці праблемы гістарыяграфіі паходжання гарадоў на тэрыторыі Беларусі ІХ–ХІІІ стст. Рэалізацыя мэты заключаецца ў аналізе прац па вывучаемай праблеме.

Гістарыяграфія раннесярэднявечных гарадоў на тэрыторыі Беларусі ІХ–ХІІІ стст. уяўляе сабой сукупнасць прац, якую складаюць даследаванні абагульняльнага характару па гістарыяграфіі, уводныя раздзелы дысертацый і мануграфій па гістарыяграфіі, аглядныя артыкулы па гісторыі археалагічнага вывучэння беларускіх гарадоў, непасрэдня навуковыя артыкулы па праблеме. Змястоўная складовая прац па гістарыяграфіі адлюстроўвала гісторыю даследавання сацыяльна-тапаграфічнай структуры горада (час, шляхі і ўмовы складвання пасяленняў, тэрытарыяльнае і планіровачнае развіццё). Сутнасны кампанент прац па гістарыяграфіі заключаўся, як правіла, у аглядзе навукоўцамі асноўных поглядаў на праблемы паходжання ўсходнеславянскіх гарадоў.

У выніку археалагічнага вывучэння помнікаў Беларусі А.М. Ляўданскі сістэматызаваў і ўпарадкаваў атрыманыя даныя за 1926–1931 гг. [1–2]. Гісторык акцэнтаваў сваю ўвагу на разглядзе арганізацыйнай структуры і напрамкаў археалагічных даследаванняў. Ён адзначаў, што працы археолагаў насілі апісальны характар і, як правіла, не былі метадалагічна вывераны: «некаторыя археалёгічныя досьледы..., ня ставілі перад сабой у работах вырашэння тых ці іншых пэўных пытанняў, звязаных з вывучэннем грамадзкіх формаў, а ператвараліся ў досьледы рэчавых помнікаў...» [1, с. 27]. Археалагічным даследаванням 1933–1934 гг. у Беларусі прысвячаўся артыкул А.М. Ляўдан-

скага і К.М. Палікарповіча, з гэтай жакога было падсумоўванне праведзеных работ і высвятленне іх вынікаў [3]. Заслугай А.М. Ляўданскага неабходна лічыць не толькі адкрыццё ім новага гісторыка-археалагічнага кірунку вывучэння (гістарычная тапаграфія гарадоў), але і выяўленне недахопаў у даследчай дзейнасці археолагаў. Апошняя сведчыла аб заснаванні навукоўцаў самабытнай археалагічнай школы ў Беларусі. Разам з тым, археалагічная навука Беларусі ў канцы 30-х гг. ХХ ст. была пазбаўлена таленавітых даследчыкаў.

Вынікам заняпаду археалагічнай навукі Беларусі стала скарачэнне выдання гістарыяграфічных прац. Археалагічнае вывучэнне ўсходнеславянскіх гарадоў, якое затым працягвалася да 50-х гг. ХХ ст., дазволіла ўключыць атрыманыя даныя ў тэорыі¹. У сваю чаргу, распрацоўка тэорыі паходжання ўсходнеславянскіх гарадоў і назапашванне поглядаў да гэтай праблемы патрабавала правядзення яе абагульняльнага гістарыяграфічнага аналізу. Гістарыяграфія паходжання ўсходнеславянскага горада была выкладзена ў працах і артыкулах А.Н. Рапава, А.В. Кузы, І.В. Дубава, І.Я. Фраянава, А.Ю. Дварнічэнкі, П.П. Талочкі [4–8]. Аналізуючы гістарыяграфію праблемы, навукоўцы спынялі ўвагу на высновах Г.В. Штыхава аб праблемах станаўлення і развіцця гарадоў на тэрыторыі Беларусі [6–8]. У цэлым, гісторыкамі быў правільна вызначаны характар поглядаў да праблемы паходжання ўсходнеславянскіх гарадоў.

Правядзенне сталых археалагічных раскопак гарадоў у Беларусі ў пасляваенныя дзесяцігоддзі (1950–1980 гг.) дазволіла абагульніць атрыманыя даныя і сфармуляваць важныя высновы, якія ляглі ў аснову буйных кірункаў археалагічнага даследавання гарадоў Беларусі: Археалагічнае вывучэнне гарадоў Полацкай зямлі і Археалагічнае вывучэнне гарадоў Тураўскай зямлі. Гістарыяграфіі гарадоў Полацкай зямлі прысвечаны працы, у якіх адлюстраваны вынікі археалагічнага вывучэння за асобныя дзесяцігоддзі, паказаны стан і перспектывы даследавання праблемы [9–20]. Гістарыяграфія гарадоў Тураўскай зямлі разгледжана ў агляд-

¹ У пачатку 1950-х гг. М.Ю. Браічэўскі, абпіраючыся на палажэнні С.В. Юшкова, распрацаваў «замкавую тэорыю», а С.А. Тараканова выступіла з тэорыяй рамесна-гандлёвых пасяленняў.

ных артыкулах гісторыі археалагічнага даследавання рэгіёна [21–23].

Асобныя аспекты гісторыі археалагічных даследаванняў і дасягненні археалагічнай навукі ў галіне гарадской праблематыкі адлюстраваны ў абагульняльных даследаваннях: «Достижения исторической науки в БССР за 50 лет (1919–1969 гг.). Краткий очерк» [15], «Достижения исторической науки в БССР за 60 лет» [24], «Археалагічная навукка ў Беларускай ССР 1919–1941» [25], «Белорусская археология: Достижения за годы Советской власти» [26], «Археология средневекового периода Белоруссии (1950–1990)» [27], «Историография БССР (эпоха феодализма)» [28], «Гістарыяграфія гісторыі Беларусі» [29]. Аўтары абагульняльных прац падкрэслівалі, што даследаванні праблем гарадоў Беларусі феадальнай эпохі пачалася з актуалізацыі пытанняў іх паходжання [15]. Навукоўцы звярнулі ўвагу на ролю археалагічных матэрыялаў у высвятленні храналагічных меж складвання беларускага горада па тыпе феадальнага [24]. Пры гэтым гісторыкі памылкова паказалі афармленне горада як сацыяльнага арганізма феадальнага тыпу. Працэс арганізацыйнага складвання горада (IX–XI стст.) адбываўся ў той час, калі феадальныя адносіны не былі канчаткова ўсталяваны. У навучальным дапаможніку «Историография БССР (эпоха феодализма)» увага аўтараў была сканцэнтравана на ролі археалагічных раскопак у вырашэнні праблем паходжання гарадоў. Тэзіс З.Ю. Капыскага і В.В. Чапко аб тым, што «большинство белорусских городов возникли как военные укрепленные поселения», застаўся невытлумачаным і супярэчлівым у адносінах да палажэнняў Ф.Д. Гурэвіч, Г.В. Штыхава, П.Ф. Лысенка, на якіх спасылаліся аўтары падручніка [28, с. 129–130]. Разглядаючы гістарыяграфію гарадской праблематыкі даваеннага перыяду, З.Ю. Капыскі і В.У. Чапко не адзначылі ўкладу А.М. Ляўданскага ў даследаванні раннесярэднявечных гарадоў Беларусі. У працы «Гістарыяграфія гісторыі Беларусі» В.А. Белазаровіч адзначае, што А.М. Ляўданскі звярнуўся да вывучэння гістарычнай тапаграфіі Полацка [29, с. 212], а затым ён пачаў даследаваць тапаграфію Віцебска і Барысава.

Агляд гісторыка-археалагічнага вывучэння гарадоў за асобныя перыяды ўтрымліваецца ва ўводзінах манаграфічных і дысертацыйных даследаванняў. Уводныя раздзелы па гісторыі сярэднявечных гарадоў уяўлялі сабой, як правіла, бібліяграфічна-апісальныя звесткі з агульнымі крытычнымі ацэнкамі гісторыкаў дарэвалюцыйнай гістарыяграфіі. У цэлым, навукоўцамі быў аб'ектыўна вызначаны характар дакастрычніцкай літаратуры з асноўнымі метадалагічнымі прынцыпамі, якія зводзіліся да адлюстравання палітычных падзей і міжу-

собных войнаў у гісторыі гарадоў. Ацэньваючы ўзровень развіцця гістарычнай навукі дарэвалюцыйнага перыяду, даследчыкі падкрэслівалі археалагічную абмежаванасць у вывучэнні раннесярэднявечных праблем гарадоў.

Аналіз прац па гісторыі археалагічных даследаванняў Полацка і гарадоў Полацкай зямлі дазволіў вылучыць асноўнае сутнасна-змястоўнае поле. Пры гэтым неабходна звярнуць увагу на факт існавання ў гістарычнай навукі некалькіх палажэнняў ранняй гісторыі Полацка. У працах «Археологическое изучение Полоцка», «Археология Полоцкой земли за 50 лет», «Исследование памятников белорусского средневековья» разглядаюцца погляды А.М. Ляўданскага, М.К. Каргера, А.Г. Мітрафанова, В.Р. Тарасенка, Г.В. Штыхава, у адпаведнасці з якімі ўмацаваным пасяленнем Полацка стала гарадзішча, якое першапачаткова знаходзілася на правым беразе Палаты і ўтрымлівала матэрыялы IX–X стст., а затым было перанесена на ўзвышэнне ў вусце Палаты (Верхні Замак) [10, с. 48–49; 11, с. 122–123; 15, с. 40]. У артыкуле «Состояние, актуальные проблемы и перспективы развития археологии Полоцка» Д.У. Дук звярнуўся да асноўных палажэнняў археалагічнага вывучэння Полацка і выступіў з новай ідэяй. Па меркаванні навукоўца, гарадзішча, якое было ўмацаваным цэнтрам горада, не з'яўлялася адзіным. У якасці ўмацаваных пасяленняў гісторык разглядае два помнікі: старажытны Запалоцкі пасады і Востраў. Сваё суджэнне Д.У. Дук падмацаваў спасылкай на тое, што культурны слой Запалоцкага пасады ўтрымлівае матэрыялы IX–XIII стст. [16].

Разам з тым, навуковец не абгрунтаваў сацыятапаграфічнага прызначэння помнікаў у ранні перыяд Полацка.

У працы «Дасягненні і перспектывы археалагічнага вывучэння Полацка» Г.В. Штыхаў звяртаецца да даўняй дыскусіі з расійскімі навукоўцамі. Апошнія не прызнаюць магчымасці ўтрымання ў Полацку матэрыялаў VIII–IX стст. Падкрэслваючы слушны характар думкі С.В. Бялецкага і Ю.М. Лесмана, аўтар выказвае меркаванне аб магчымасці ўзвядзення вала Полацка ў IX ст. [17, с. 353]. На дадзены момант немагчыма сцвярджаць з поўнай упэўненасцю аб існаванні дастатковай колькасці археалагічных матэрыялаў VIII–IX стст. у напластаваннях Полацка. У артыкуле «Итоги, задачи и перспективы археологического исследования Полоцка и его округа» В.М. Ляўко прапануе цікавую ідэю аб тым, што для вырашэння праблемы пазтапнага фарміравання раннедзяржаўнай структуры неабходна праводзіць як археалагічнае даследаванне старажытных напластаванняў Полацка, так і вывучэнне ўзаемасувязі гарадскога арганізма з акругай [18, с. 49].

Г.В. Штыхаў адным з першых у гістарычнай навукі Беларусі сканцэнтравана ўвагу на аба-

гульненні высноў археалагічнага даследавання гарадоў Полацкай зямлі. Так, навуковец у працы «Археология Полоцкой земли за 50 лет», «Полоцк и Витебск IX–XIII вв. в свете археологических исследований» выказаў меркаванне аб тым, што Віцебск узнік у выніку аб'яднання ў адзіны цэнтр некалькіх пасяленняў [11, с. 123]. Не выключалася аўтарам і магчымасць ўтварэння Полацка шляхам яго спалучэння ў адзіны гарадскі арганізм [12, с. 48]. Звяртаючы ўвагу на вынікі археалагічнага вывучэння Браслава і Друцка, якія былі атрыманы Л.В. Аляксеевым, Г.В. Штыхаў пераглядзеў палажэнне расійскага навукоўца аб магчымым часе ўзнікнення і развіцця Друцка [11, с. 124]. Разглядаючы вынікі даследаванняў Барысава, навуковец не пагаджаецца з поглядамі А.М. Ляўданскага і Д.І. Даўгялы аб станаўленні горада. Па меркаванні Г.В. Штыхава, у гісторыі Барысава характэрным быў «перанос» горада [11, с. 125]. Археалагічнае вывучэнне Мінска, на думку Г.В. Штыхава, не можа цалкам вырашыць пытанні яго тапаграфіі без дэтальнага даследавання Строчыцкага гарадзішча на Менцы. Вынікам археалагічнага вывучэння дзядзінца Мінска прысвечаны спецыяльны артыкул Э.М. Загарульскага [13].

Пры разглядзе асноўных этапаў даследавання помніка Э.М. Загарульскі акцэнт уе ўвагу на сцвярджэннях В.Р. Тарасенкі аб паходжанні Мінска. Не падзяляючы думку аб тым, што Мінск паходзіць з феадальнай сядзібы, аўтар падкрэслівае, што горад узнік як ваеннае паселішча, як паўднёвая парубежная крэпасць Полацкай зямлі [13, с. 53]. Артыкул В.М. Ляўко «Полоцкая земля в современной белорусской, российской и украинской историографии» не ўтрымлівае прыёмаў логікі пабудовы гістарыяграфічнага аналізу і ўяўляе сабой тэзісны пераказ актуальных праблем Полацкай зямлі [19], якія падрабязна былі разгледжаны ёй у артыкуле «Актуальные вопросы истории Беларуси раннего Средневековья в современных исследованиях» [20]. Пры гэтым можна пагадзіцца з В.М. Ляўко, што больш складаным становіцца вывучэнне характару тэрытарыяльна-палітычных адзінак ранняга сярэднявечча пры выкарыстанні тэрміна «город-государство» ў адносінах да тэрыторыі Беларусі [20, с. 55].

Гістарыяграфія гарадоў Тураўскай зямлі выкладзена П.Ф. Лысенкам ў працах «Археологические исследования раннефеодальных памятников Туровской земли», «Археологическое изучение городов Туровской земли». Галоўным чынам увага даследчыка была сканцэнтравана на аглядзе гісторыі вывучэння гарадскіх помнікаў Давыд-Гарадка, Пінска, Турава, Мазыра, Брэста і інтэрпрэтацыю высноў, якія былі атрыманы аўтарам падчас раскопак. Пры разглядзе пытанняў гістарычнай тапаграфіі Пінска навуковец не прызнае вызначэнне дзядзінца

дзінца горада – «Замковая гара» [21, с. 136]. Абагульняючы высновы даследавання гарадоў Тураўскай зямлі, П.Ф. Лысенка звяртае ўвагу на недастатковую вывучанасць Клецка і Мазыра ў якасці прадметаў самастойнага даследавання [22, с. 269–270]. На падставе сістэматызацыі даследчых высноў П.Ф. Лысенка вызначыў характар і шляхі ўзнікнення гарадоў Тураўскай зямлі.

Раскрываючы гістарыяграфію гарадоў Беларускага Пасожжа, А.А. Мяцельскі аб'ектыўна паказвае характар дарэвалюцыйнай літаратуры і абмежаванасць прац па археалагічным вывучэнні гарадоў рэгіёна. Вылучэнне пытанняў, якія патрабуюць далейшага навуковага даследавання (генезіс, станаўленне, развіццё шматлікіх галін гаспадаркі, сацыяльны выгляд гарадскіх пасяленняў), робіць гістарыяграфічны аналіз дысертацыйнага даследавання А.А. Мяцельскага каштоўным [30]. Аналізуючы ступень навуковай распрацаванасці праблемы, аўтар падкрэслівае недастатковы ўзровень сістэматызацыі матэрыялаў. Вынікі археалагічнага вывучэння Мсціслаўля разгледжаны А.А. Трусавым, М.А. Ткачовым, А.А. Мяцельскім у аглядным артыкуле, мэтай якога стала пераасэнсаванне палажэння А.А. Аляксеева аб узнікненні горада ў сярэдзіне XII ст. [31, с. 81].

Разглядаючы гісторыю археалагічнага вывучэння гарадоў Беларускага Панямоння, Я.Г. Звяруга абмежаваўся аглядам высноў навукоўцаў аб праблемах лакалізацыі тапаграфічных помнікаў. Гістарыяграфічны агляд працы «Верхнее Понеманье в IX–XIII вв.» не ўтрымлівае ацэнак навуковай дзейнасці польскіх археолагаў [32]. Асноўныя вынікі археалагічнага вывучэння Гродна выкладзены А.К. Краўцэвічам у артыкуле «Археалагічнае даследаванне Гродна ў 1970–1990 гады». Гісторыкам адзначаецца, што новыя даследаванні Гродна дазволілі пераглядзець палажэнне М. Вароніна аб прызначэнні рэшткаў сцяны XII ст. і вызначыць сацыяльную сутнасць «церама», які быў адкрыты Ю. Ядкоўскім. Абапіраючыся на матэрыялы раскопак паўднёва-заходняй ускраіны Новага замка, даследчык выказаў меркаванне аб тым, што тут знаходзіўся вакольна горад [33, с. 100].

У пачатку новага тысячагоддзя перад навукоўцамі быў пастаўлен шэраг пытанняў, вырашэнне якіх прадвызначала магчымасці далейшага развіцця гістарычнай навукі Беларусі. Надзвычай важным пытаннем стала падрыхтоўка абагульняльнага даследавання па гістарыяграфіі Беларусі. Для яе рэалізацыі прадугледжвалася арганізацыя спецыяльных навуковых канферэнцый. У 2008 г. у Мінску была праведзена канферэнцыя «Гістарыяграфія гісторыі Беларусі, новай і навейшай гісторыі краін Еўропы і ЗША». Тэмай выступлення В.М. Ляўко стала «Историография проблемы происхождения древнейших белорусских городов». Даслед-

чык прапаноўвае перыядызацыю гістарыяграфіі. Пры вызначэнні першага перыяду аўтар не высветліла яго пачатак. В.М. Ляўко сцвярджала аб тым, што пашырэнне раскопак старажытных гарадоў у Беларусі ў 60–80-я гг. дало магчымасць уключэння іх вынікаў у развіццё канцэпцыі паходжання ўсходнеўрапейскіх гарадоў [34, с. 3]. Разам з тым, неабходна зазначыць, што вынікі археалагічных даследаванняў унеслі некаторыя ўдакладненні ў погляды беларускіх навукоўцаў. Прытрымліваючыся канцэпцыі паходжання старажытных гарадоў ва Усходняй Еўропе, даследчык звяртае ўвагу на трактоўку горада, як структурнай адзінкі феадальнай сістэмы [34, с. 4]. Пры гэтым праблема вызначэння храналагічных меж гарадоў феадальнай эпохі не была пастаўлена ў разлік. Да вартасці навуковага артыкула неабходна аднесці новыя прапановы ў раскрыцці праблемы. В.М. Ляўко аб'ектыўна адзначае, што маладаследаваным застаецца пытанне аб размяшчэнні княжацкай рэзідэнцыі ў сістэме фарміравання горада.

У апошнія гады праблема гістарыяграфіі гарадоў Беларусі пачынае набываць навуковую значнасць і сцвярджаць асобны кірунак даследавання. Гэтаму паслужыла правядзенне навуковай канферэнцыі «Гістарыяграфія і крыніцы па гісторыі гарадоў і працэсаў урбанізацыі ў Беларусі» ў верасні 2009 г. На пленарным выступленні Г.М. Семянчук разгледзеў дасягненні археалагічнай навукі па пытаннях узнікнення раннесярэднявечных гарадоў [35, с. 53–62]. Выступаючы з крытыкай марксісцкага падыходу, які заснаваны на тлумачэнні сацыяльна-эканамічных фактараў станаўлення гарадоў, даследчык прапануе новы погляд, які выяўляе непаслядоўнасці ў развіцці гарадоў і крыніцы іх ініцыявання. Мадэрнізацыя ўрбаністычных праблем, якую прапануе даследчык, накіравана на ўзвышэнне ім ролі дасягненняў заходнеўрапейскай гістарыяграфіі ў іх прывязцы да ўжо вядомых ацэнак. Пытаннем вузлавых момантаў археалагічных даследаванняў гарадоў Беларусі прысвечаны даклад А. Краўцэвіча «Археалогія ў вывучэнні старажытных усходнеславянскіх гарадоў (на прыкладзе Беларусі)». Абагульняючы вопыт археалагічных даследаванняў, А. Краўцэвіч падкрэслівае, што найбольш важныя праблемы гісторыі сярэднявечных гарадоў (мадыфікацыя дэфініцыі беларускага горада і іх генезіс) былі высветлены дзякуючы інтэнсіўным раскопкам у 1970–1980 гг. [36, с. 53, с. 57–58]. Вядома, што ў адзначаны перыяд на землях Беларусі адбыўся шырокі сістэмны размах археалагічнага вывучэння горада. Разам з тым, не зусім мэтазгодна абмяжоўваць 70–80-я гг. XX ст. ад 60-х і нават 50-х гг. XX ст., калі праблемы ўзнікнення беларускіх гарадоў сталі даследавацца расійскімі, а затым і беларускімі навукоўцамі.

Такім чынам, аналіз прац па гістарыяграфіі паходжання гарадоў на тэрыторыі Беларусі дазваляе зрабіць наступныя высновы:

1. Адсутнасць адпаведнага абагульняльнага даследавання выклікае неабходнасць яго напісання.

2. Параўнальны аналіз прац па гісторыі вывучэння гарадоў асобных рэгіёнаў Беларусі дазваляе сцвярджаць, што актуальным кірункам даследавання ў айчыннай навуцы застаецца гістарыяграфія Полацкай зямлі.

3. Важнае значэнне неабходна надаць і вывучэнню гістарыяграфіі Тураўскай зямлі, зямель Заходняй і Усходняй Беларусі. Патрабуе свайго асэнсавання сістэмнае гістарыяграфічнае даследаванне ролі гарадоў у станаўленні і развіцці дзяржаўнасці, феадальных і культурных адносін у Беларусі.

Літаратура і крыніцы

1. Ляўданскі, А. Археалогічныя досьледы ў БССР пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі / А. Ляўданскі // Працы сэкцыі археалогіі. – 1932. – Т. 3. – С. 215–218.
2. Ляўданскі, А. Археалогічная праца ў БССР за 1930–1931 / А. Ляўданскі // Працы сэкцыі археалогіі. – 1932. – Т. 3. – С. 226.
3. Ляўданскі, А.Н. Археалагічныя досьледы ў БССР у 1933–1934 / А.Н. Ляўданскі, К.М. Палікарповіч // Запіскі Беларускай Акадэміі Навук / Беларуская АН. – Менск, 1936. – Кн. 5. – С. 210–223.
4. Рапов, О.Н. Еще раз о понятии «русский раннефеодальный город» / О.Н. Рапов // Проблемы отечественной и всеобщей истории. Вып. 7. Генезис и развитие феодализма в России. Проблемы историографии. – Л., 1983. – С. 51–69.
5. Куза, А.В. Малые города Древней Руси / А.В. Куза. – М.: Наука, 1989. – 168 с.
6. Дубов, И.В. Города величеством сияющие / И.В. Дубов. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1985. – 181 с.
7. Фроянов, И.Я. Города-государства Древней Руси / И.Я. Фроянов, А.Ю. Дворниченко. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1988. – 269 с.
8. Толочко, П.П. Древнерусский феодальный город / П.П. Толочко. – Киев: Навук. Думка, 1989. – 254 с.
9. Тарасенка, В.Р. Вынікі раскопак Мінскага Замчышча ў 1945–1949 гг. / В.Р. Тарасенка // Весці АН БССР. – 1950. – № 4. – С. 63–88.
10. Штыхов, Г.В. Археологическое изучение Полоцка / Г.В. Штыхов // Тезисы докладов на заседаниях, посвященных итогам полевых исследований. – 1962. – С. 48–49.
11. Штыхов, Г.В. Археология Полоцкой земли за 50 лет / Г.В. Штыхов // Древности Белоруссии: докл. к конф. по археологии Белоруссии, март 1969 / ИИ АН БССР; под ред. В.Д. Будько [и др.]. – Минск, 1969. – С. 118–129.
12. Штыхов, Г.В. Полоцк и Витебск IX–XIII вв. в свете археологических исследований / Г.В. Штыхов // Тезисы докладов советской делегации на I Международном конгрессе славян. археологии в Варшаве, сент. 1965 г. / АН СССР, Ин-т археологии. – М., 1965. – С. 45–48.
13. Загарульскі, Э.М. Археалагічнае вывучэнне дзядзінца старажытнага Мінска / Э.М. Загарульскі // Весці АН БССР. Сер. грамад. навук – 1960. – № 4. – С. 51–61.
14. Колединский, Л.В. Итоги археологического изучения Витебска в 1976–1980 гг. / Л.В. Колединский // Древнерусское государство и славяне: материалы симпозиума, посвящ. 1500-летию Киева / ИИ АН БССР; редкол. Л.Д. Поболь [и др.]. – Минск, 1983. – С. 69–71.
15. Достижения исторической науки в БССР за 50 лет (1919–1969 гг.). Краткий очерк / И.С. Кравченко [и др.]; под общ. ред. И.С. Кравченко и З.Ю. Копысского. – Минск: Наука и техника, 1970. – 96 с.

16. Дук, Д.В. Состояние, актуальные проблемы и перспективы развития археологии Полоцка / Д.В. Дук // Гісторыя і археалогія Полацка і Полацкай зямлі: матэрыялы Міжнар. навук. канф. 2002 г. – Полацк, 2002.
17. Штыхаў Г.В. Дасягненні і перспектывы археалагічнага вывучэння Полацка / Г.В. Штыхаў // Гісторыя і археалогія Полацка і Полацкай зямлі: матэрыялы Міжнар. навук. канф. 24–25 кастр. 2007 г. – Полацк, 2009. – С. 352–357.
18. Левко, О.Н. Итоги, задачи и перспективы археологического исследования Полоцка и его округа / О.Н. Левко // Беларускаяе Падзвінне: вопыт, методыка і вынікі палявых даследаванняў. – Полацк, 2008. – С. 47–49.
19. Левко, О.Н. Полоцкая земля в современной белорусской, российской и украинской историографии / О.Н. Левко // Гісторыя і археалогія Полацка і Полацкай зямлі: матэрыялы Міжнар. навук. канф., 24–25 кастр. 2007 г. – Полацк, 2009. – С. 305–306.
20. Левко, О.Н. Актуальные вопросы истории Беларуси раннего средневековья в современных исследованиях / О.Н. Левко // Гістарыяграфія гісторыі Беларусі: стан і перспектывы развіцця: матэрыялы навук. канф., прысвеч. 70-годдзю Ін-та гісторыі НАН Беларусі, Мінск, 6–7 кастр. 1999 г.; М.П. Касцюк [і інш.]. – Мінск, 2000. – С. 54–58.
21. Лысенко, П.Ф. Археологические исследования раннефеодальных памятников Туровской земли / П.Ф. Лысенко // Древности Белоруссии: докл. к конф. по археологии Белоруссии, март 1969 / ИИ АН БССР; под ред. В.Д. Будько [и др.]. – Минск, 1969. – С. 130–148.
22. Лысенко, П.Ф. Археологическое изучение городов Туровской земли / П.Ф. Лысенко // Древности Белоруссии: материалы конф. по археологии Белоруссии и смежных территорий / под ред.: В.Ф. Исаенко, А.Г. Митрофанова, Г.В. Штыхова. – Минск, 1966.
23. Лысенко, П.Ф. Археологическое изучение древнего Берестя / П.Ф. Лысенко // Древнерусское государство и славяне: материалы симпозиума, посвящ. 1500-летию Киева / ИИ АН БССР; редкол. Л.Д. Поболь [и др.]. – Минск, 1983. – С. 71–73.
24. Достижения исторической науки в БССР за 60 лет / З.Ю. Копыцкий [и др.]; под общ. ред. З.Ю. Копыцкого. – Минск: Наука и техника, 1979. – 80 с.
25. Вяргей В.С. Археалагічная навука ў Беларускай ССР 1919–1941 / В.С. Вяргей. – Мінск: Навука і тэхніка, 1992. – 142 с.
26. Белорусская археология: Достижения археологов за годы советской власти. – Минск: Наука и техника, 1987. – 127 с.
27. Алексеев, Л.В. Археология средневекового периода Белоруссии (1950–1990) / Л.В. Алексеев // Российская археология. – 1998. – № 3. – С. 176–190.
28. Копыцкий, З.Ю. Историография БССР (эпоха феодализма): учеб. пособие / З.Ю. Копыцкий, В.В. Чепко; под ред. Я.Н. Мараша. – Минск: Университетское, 1986. – 175 с.
29. Белазаровіч, В.А. Гістарыяграфія гісторыі Беларусі: дапам. для студ. / В.А. Белазаровіч. – Гродна: ГрДУ, 2006. – 345 с.
30. Метельский, А.А. Города белорусского Посожья в X–XIII вв.: дис. ... канд. ист. наук: 07.00.06 / А.А. Метельский. – Минск, 1992. – 306 с.
31. Трусаў, А.А. Некаторыя вынікі археалагічнага вывучэння аколнага горада Мсціслава XII–XVIII стст. / А.А. Трусаў, М.А. Ткачоў, А.А. Мяцельскі // Вестці АН БССР. Сер. грамадскіх навук – 1990. – № 2. – С. 80–88.
32. Зверуго, Я.Г. Верхнее Понеманье в IX–XIII вв. / Я.Г. Зверуго. – Минск: Наука і тэхніка, 1989. – 208 с.
33. Краўцэвіч, А.К. Археалагічнае даследаванне Гродна ў 1970–1990 гады / А.К. Краўцэвіч // Краязнаўчыя запіскі: зб. арт. да 75-годзя заснавання ГДГАМ; В.М. Царук (адк. рэд.). – Гродна, 1995. – С. 97–102.
34. Левко, О.Н. Историография проблемы происхождения древнейших белорусских городов / О.Н. Левко // Гістарыяграфія гісторыі Беларусі, новай і навейшай гісторыі краін Еўропы і ЗША: матэрыялы Рэсп. навук-тэарэт. канф., Мінск, 28 сак. 2008 г. У 2 ч. Ч. 1. Гістарыяграфія гісторыі Беларусі (ад старажытных часоў да кастрычніка 1917 г.) / Бел. дзярж. пед. ун-т імя М. Танка; рэдкал. А.І. Андарала, М.М. Забайскі, А.П. Жытко [і інш.]; адк. рэд. В.А. Пілецкі. – Мінск: БДПУ, 2008. – С. 3–5.
35. Семянчук, Г. Генезіс беларускіх гарадоў у раннім сярэднявеччы (IX–XIII стст.) / Г. Семянчук // Гістарыяграфія і крыніцы па гісторыі гарадоў і працэсаў урбанізацыі ў Беларусі: зб. навук. арт.; рэдкал. В.В. Данилович [і інш.]. – Гродна, 2009. – С. 10–22.
36. Краўцэвіч, А. Археалогія ў вывучэнні старажытных усходнеславянскіх гарадоў (на прыкладзе Беларусі) / А. Краўцэвіч // Гістарыяграфія і крыніцы па гісторыі гарадоў і працэсаў урбанізацыі ў Беларусі: зб. навук. арт.; рэдкал. В.В. Данилович і інш. – Гродна, 2009. – С. 53–62.

Symmetry

The article analyzes the works of Soviet and contemporary scientists on issues of historiographical origin of cities on the territory of Belarus. The author gives the idea of the character of the scientific literature and separates the general subject areas in the historiography of the early medieval Belarusian cities. Also the general scientific potential of historical and archaeological study of the cities on the Belarusian lands in IX – XIIIth centuries is highlighted. Besides, it is proposed to study the range of issues which is needed in systematization and conceptualization.

Паступіў у рэдакцыю 21.03.2011 г.

УДК 930«18/19»

А.Э. Лютая,

кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры гісторыі Беларусі БДПУ

ПРАБЛЕМА ГЕНЕЗІСУ КАПІТАЛІЗМУ Ў РАСІЙСКОЙ ІМПЕРЫІ Ў МАРКСІСЦКАЙ ГІСТАРЫЯГРАФІІ ДРУГОЙ ПАЛОВЫ XIX – ПАЧАТКУ XX ст.

У марксісцкай гістарыяграфіі зараджэння і развіцця капіталізму ў Расіі і яе асобных рэгіёнах звярталася шмат увагі на ролю гандлёвага капіталу як першай стадыі капіталізму, якая потым змянілася прамысловым капіталам. У перыяд гандлёвага капіталізму марк-

сісцкая гістарыяграфія ўключала зараджэнне і развіццё буйной (галоўным чынам мануфактурнай) прамысловасці ў Расіі да канца XVIII ст., а з'яўленне буйной капіталістычнай прамысловай вытворчасці адносіла да першай паловы XIX ст. [1].